

MARCIN CHOCZYŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Należało zniszczyć ludzi, aby zniszczyć klasy społeczne.
Pol Pot

Zero dla niego, zero dla ciebie. To jest komunizm.
Khieu Samphan

DELEGITYMIZACJA STRUKTURALNA I GENOCYD W PRAGMATYCE TOTALNEJ REWOLUCJI SPOŁECZNEJ. PRZYKŁAD ANIHILACJI SPOŁECZEŃSTWA DEMOKRATYCZNEJ KAMPUCZY

Streszczenie

Tematem niniejszego opracowania są wzajemne uwarunkowania ideologicznych źródeł delegitymizacji strukturalnej, objawiającej się totalitarnym systemem przemocy symbolicznej, oraz zachowań genocydalnych, czyli rewolucyjnego terroru o cechach ludobójstwa. Zagadnienia te zostaną przybliżone na przykładzie rewolucji Czerwonych Khmerów w społeczeństwie kambodżańskim. Ideą tekstu jest zaznajomienie z wyżej wymienionymi pojęciami oraz przedstawienie pewnego rodzaju propozycji teoretycznej, zakładającej ukazanie związków delegitymizacji strukturalnej i ludobójstwa, która wydaje się użyteczna do analiz „Roku Zerowego”. Jest to wciąż aktualny temat społeczny, który domaga się szerszego wyjaśnienia. Znana jest historyczna osnowa wydarzeń z lat 70. XX wieku na Półwyspie Indochińskim, jednakże do tej pory w literaturze socjologicznej nie przedstawiono dokładnie koncepcji delegitymizacji strukturalnej, którą można z powodzeniem zastosować

do analizy właśnie tego fenomenu. Negacja zastanego systemu społecznego i dokonanie ludobójstwa stanowi domenę rewolucji i przewrotów, jednak ich natężenie nie wszędzie przyjmuje taki sam stopień. W celu właściwego przedstawienia kontekstu wystąpienia delegitymizacji strukturalnej odniosę się do wybranych aspektów ideologii czerwonokhmerskiej, przybliżając jej autarkiczne rozwiązania.

Słowa kluczowe: delegitymizacja strukturalna, legitymizacja, teoria mimetycznej rywalizacji i ofiarniczej przemocy, kategorie społeczne, genocyd (ludobójstwo), anihilacja, Czerwoni Khmerzy, autarkia

WPROWADZENIE

Żeby w pełni zrozumieć okoliczności zaistnienia rewolucyjnej barbarii czerwono-khmerskiej w Demokratycznej Kampuczy, trzeba poznać w przybliżeniu kontekst historyczny Półwyspu Indochińskiego oraz jego uwarunkowania kulturowe i geopolityczne. Interpretacja zmian w historii Królestwa Kambodży, prześledzenie ich rodzajów, form przekształceń oraz analiza podmiotów sprawczych pozwala na zrozumienie faktów historycznych oraz przyspieszonego i gwałtownego procesu dziejowego, kiedy to w krótkim czasie Kambodża przeszła drogę od autorytarnej monarchii przez *quasi*-republikę aż do totalitarnych rządów czerwonokhmerskich. Rozumienie i analizowanie przykładów specyficznie khmerskich rozwiązań oraz zapożyczeń w rewolucji społecznej jest ponadto kolejnym krokiem do zrozumienia, czym właściwie była rewolucja Czerwonych Khmerów oraz jakie reperkusje ze sobą niosła. W tym kontekście niezmiernie ważne jest odniesienie się do aktów agregacji zbiorowej przemocy, uzewnętrznionych właśnie w formie ludobójstwa. Zasadniczą ideą niniejszego opracowania jest zastosowanie pojęć socjologicznych, określających występowanie konkretnych procesów społeczno-kulturowych w analizie totalnej rewolucji społecznej Czerwonych Khmerów w Kambodży. Wspomniane pojęcia to między innymi delegitymizacja strukturalna (odnosząca się do negacji zastanego, instytucjonalnego kształtu struktury społecznej), antropologiczna teoria mimetycznej rywalizacji i ofiarniczej przemocy, terror oraz negacja domen symbolicznych i pragmatyczna rustykalizacja. Zastosowanie w wielkiej skali przemocy wobec narodu khmerskiego doprowadziło do faktycznej redukcji dotychczasowego kształtu społeczeństwa poprzez niszczenie jego kulturowych podstaw (przede wszystkim kapitałów i domen symbolicznych). Bezpośrednim wynikiem tych działań stało się ludobójstwo (genocyd) dokonane

początkowo na klasach społecznych zróżnicowanych ze względu na posiadana własność oraz wzory konsumpcji, a później rozciągnięte na prawie każdego Khmera, także utożsamiającego się z reżimem Pol Pota.

DELEGITYMIZACJA JAKO OGÓLNY ROZPAD LEGITYMIZACJI WŁADZY POLITYCZNEJ

Delegitymizacja jest pojęciem, które odwołuje się do ogólnego wyrażania niechęci w relacjach społecznych. Dlatego też jest terminem stosowanym w wielu perspektywach poznawczych, przede wszystkim zaś we współczesnych naukach społecznych i w filozofii. Delegitymizacją operuje się także w analizach z zakresu psychologii społecznej i językoznawstwa w odniesieniu do pewnej idei kategoryzacji poznawczej [Kwiatkowska 1999: 23–26]. Ponadto delegitymizacja, rozumiana jako antyteza legitymizacji, znajduje zastosowanie w prawoznawstwie i przede wszystkim w naukach o polityce [Sobkowiak 2010: 183]. Delegitymizacja jest również obecna w socjologii, szczególnie w analizach dyskursu publicznego, jednakże pojęcie to nie jest tak rozpowszechnione, jak chociażby w analizach politologicznych.

Delegitymizacja w tej najbardziej ogólnej postaci opiera się na dyskursywnym ujęciu rzeczywistości, a ujawnia się w procesie kategoryzacji poznawczej, czyli umiejętności grupowania i syntezy postrzeganych obiektów mających cechy wspólne [Chlewiński 1997: 58]. W tym wypadku proces kategoryzacji będzie ukierunkowany na pomniejszanie znaczenia innych zbiorowości społecznych, aby w ten sposób wpłynąć na sposób ich postrzegania.

Należy jednak dodać, że taka ogólna idea delegitymizacji nie jest stosowana powszechnie w całym dyskursie naukowym. Delegitymizację, jako pojęcie użyteczne poznawczo, stosuje się często w dyskursie politologicznym dla nazwania stopniowego procesu ewolucji systemów politycznych, opartego na wycofywaniu poparcia dla ich form rodzajowych (działania świadczące o ich erozji i upadku). Działania delegitymizacyjne zachodzą więc na polu praktyki społecznej, przekształceń świadomości oraz realnych zachowań. Jednak nawet tutaj wyróżnia się także ujęcie strukturalne: negatywne ujmowanie pewnych podmiotów struktury (np. partii politycznych, ale także instytucji czy mniej sformalizowanych kategorii) [Sobkowiak 2010: 181–187]. Idąc tym tropem, można w tak zarysowanym systemie politycznym wyodrębnić pewne struktury, których nie tylko funkcjonowanie, ale i samo istnienie może zostać podane w wątpliwość.

Delegitymizacja w ujęciu politologicznym jest przeciwieństwem legitymizacji, czyli uprawomocnienia, społecznej i zarazem prawnej „legalizacji” sys-

temów politycznych. W literaturze socjologicznej legitymizacja jest najczęściej przywoływana w rozważaniach poświęconych zagadnieniu słuszności posiadania władzy w kontekście charyzmatu, tradycji czy też zarządzeń formalno-prawnych [Olechnicki, Załęcki 1998: 110]. Inaczej mówiąc, system społeczny jest potwierdzany w procesie legitymizacji jako ten właściwy, prawomocny i powszechnie przyjęty za obowiązujący. Przechodząc do zakwestionowania tej swoistej umowy społecznej w warunkach rewolucyjnych, należy zwrócić uwagę na to, że praktycznie każda rewolucja będzie dążyła do delegitymizacji władzy dawnego reżimu, ale nie każda zakładać będzie automatycznie delegitymizację strukturalną. Jej występowanie należy wiązać ściśle z doktrynami totalistycznymi, które przyjmują w swoich założeniach ideę ludobójstwa i działań eliminacyjnych wśród całego społeczeństwa, a nie tylko elit politycznych czy wybranych klas i innych zbiorowości [Nijakowski 2014: 153]. Przykładami rewolucji w znaczeniu tylko i wyłącznie politycznym będą między innymi: rewolucja róż, pomarańczowa rewolucja, aksamitna rewolucja, natomiast rewolucje wyróżniające się delegitymizacją strukturalną to między innymi: rewolucja bolszewicka, chińska czy chociażby kambodżańska.

Zasada legitymizacji czy też legitymizowania władzy albo innego obiektu, na przykład systemu struktury społecznej, wywodzi się w prostej linii od pojęcia legitymizmu. Termin ten funkcjonuje w kontekście nauk prawnych i oznacza pogląd na dziedziczenie i sukcesję władzy państwowej, podkreślający stosowność, zgodność z prawem, prawowitość czy też deistyczne uwarunkowania władzy w monarchii tradycyjnej [Bartyzel 2005: 289]. Takie ujmowanie legitymizmu i legitymizacji wiąże się z przekonaniem na poły deterministycznym o naturalnej w dużej mierze skłonności władzy czy systemu do samoreprodukcji.

Pojęcia legitymizacji i zarazem typów panowania zaakcentował w naukach społecznych Max Weber, który w swoich pismach kładł nacisk na motywy posłuszeństwa władzy. Legitymizację rozumie on jednak szeroko – w kategoriach pewnego rodzaju przyswojenia, zinternalizowania zdefiniowanych zależności, układów czy systemów, do których należy stosunek władzy, ale także uwarunkowania strukturalne. „Zasadą jest raczej, że rządzący i rządzi internalizują panowanie, podtrzymując je przez odwołanie się do *podstaw prawnych*, do podstaw jego «prawomocności», a zachwianie owych przeświadczeń o prawomocności miewa zazwyczaj daleko idące konsekwencje” [Weber 1975: 539]. Ponadto Weber uważał „uznanie społeczne” władzy za kluczowy aspekt legitymizacji rozumianej w kategoriach roszczenia do prawomocności, właściwości i podporządkowania [Weber 2002: 159].

Rozpatrując pojęcie legitymizacji, nie sposób nie odnieść się również do terminu „legitymacja”. W literaturze przedmiotu legitymizacja ujmowana jest najczęściej jako pewien proces, w którym wytwarza się akceptacja dla systemu politycznego i podmiotów władzy politycznej. W tym ujęciu skutkiem legitymizacji jest legitymacja polityczna, oznaczająca realne poparcie społeczne dla ogólnego systemu politycznego [Sobkowiak 2010: 181]. Reprodukacja takiego systemu możliwa jest tylko w przypadku dysponowania zasobem legitymacji, w przypadku wzrostu tzw. deficytu legitymizacyjnego system taki poddany jest dezintegracji [Wnuk-Lipiński 1996: 26].

Legitymizacja odnosić się będzie również do takich zjawisk, jak na przykład „zachowanie i gwarancja stabilności społecznie wytworzonych definicji rzeczywistości społecznej, jej struktur i zachodzących w niej procesów społecznych. Legitymizacja stanowi podstawę integracji społeczno-kulturowej i służy zachowaniu ładu społecznego” [Świątkiewicz 1993: 7]. Dezintegracja określonego w ten sposób porządku prowadzi w konsekwencji do dezorganizacji społecznej. Takie właśnie wydarzenia miały miejsce w Kambodży w latach 70. XX wieku, ale zasadniczy kontekst delegitymizacji społeczeństwa khmerskiego w jego tradycyjnym kształcie rozpoczął się znacznie wcześniej i dotyczył wielorakiego zjawiska emancypacji Khmerów spod wpływów zewnętrznych (francuskich czy wietnamskich), co zostanie opisane w dalszej części niniejszego opracowania.

Jednakże zastosowanie delegitymizacji w ujęciu politologicznym, jako kontr-odniesienia do sfery legitymizmu/legitymizacji, nie jest jej jedynym i ostatecznym wariantem. W przypadku analizy rewolucji Czerwonych Khmerów w Kambodży takie ujęcie delegitymizacji jest z pewnością zbyt jednostronne i nie ukazuje całości socjologicznych uwarunkowań powstania tej zmiany społecznej. Z drugiej jednak strony legitymizacja form przemocy rewolucyjnej widoczna jest również w wielu teoriach antropologicznych, opisujących formowanie się nowych struktur społecznych czy świadomościowych.

CHARAKTERYSTYKA DELEGITYMIZACJI STRUKTURALNEJ

Należy w tym miejscu szczególnie podkreślić przypadek, w którym odmienna koncepcja delegitymizacji nie ma nic wspólnego z teoretycznym jej rozumieniem w socjologii polityki, a więc jako rozpadu legitymizacji władzy politycznej. Ponadto jest to zupełnie różny paradygmat opisu procesów dekonstruowania ładu, połączony jednakże tą samą nazwą. Na płaszczyźnie ontycznej delegitymizację określić można jako negację prawa bytowania i równości społecznej. „Delegitymizację określa się jako kategoryzację grup w terminach tak skrajnie

negatywnych, że powoduje to ich wykluczenie spośród ludzkich grup uważanych za działające w granicach akceptowanych norm i/lub wartości” [Bar-Tal 1992: 717]. Dehumanizujący aspekt takiego pojmowania delegitymizacji widoczny jest chociażby we wrogości w stosunku do kategorii uznanych za inne/obce czy wrogie wobec własnych zbiorowości. Objawia się on podczas dynamicznej zmiany społecznej, zarówno w ideologii, jak i pragmatyce rewolucji – przemocy symbolicznej i terrorze rewolucyjnym. Można w tym miejscu dodać, że w systemach totalitarnych (również w przypadku reżimu Czerwonych Khmerów) taki wymiar delegitymizacji praktykowano instytucjonalnie.

Na potrzeby niniejszej analizy, odnosząc się do powyższych ustaleń terminologicznych, należy rozpatrywać działania reżimu czerwonokhmerskiego jako delegitymizację ontyczną grup społecznych, odwołującą się do anihilacyjnej idei ich etycznego zohydzenia i eliminowania z systemu społecznego, jako źródeł strukturalnego zła. Takie ujęcie delegitymizacji strukturalnej będzie najbardziej trafne z punktu widzenia analizy pragmatyki totalnej rewolucji społecznej w Kambodży. Będzie ono także punktem wyjścia do opisu występujących w czasie reżimu czerwonokhmerskiego praktyk, takich jak ugruntowanie przemocy poprzez naśladownictwo, redukcja domen symbolicznych czy także transformacja kształtu struktury społecznej wymuszona przez ludobójstwo.

Delegitymizacja rozumiana w kontekście negatywnej kategoryzacji struktur czy grup społecznych ma miejsce w czasie całościowych i gwałtownych przekształceń systemów społecznych, podczas których dochodzi do uwolnienia przemocy symbolicznej [Bourdieu 2006: 68–69] oraz przemocy strukturalnej [Galtung 1990: 291]. Oba rodzaje przemocy stosowane są w tym ujęciu wobec pewnych wyróżnionych segmentów struktury społecznej, z góry określonych jako wrogie wobec nowego rewolucyjnego porządku i pozbawionych stopniowo podmiotowości oraz etykiet godnościowych. Procesy te prowadzą do krystalizacji tzw. kultury przemocy [Nijakowski 2018: 311]. Dlatego też można w tym kontekście mówić o delegitymizacji strukturalnej, czyli zniekształceniu kategoryzacyjnym, które doprowadza do dyskryminacji, a w skrajnych przypadkach do dehumanizacji określonych segmentów struktury społecznej (klas, warstw, stanów, rodów) w obliczu radykalnej zmiany społecznej. Działania krańcowe w delegitymizacji strukturalnej, takie jak wyrzucenie poza nawias społeczeństwa, odmowa uznania jakichkolwiek roszczeń czy nawet zakwestionowanie człowieczeństwa, objawiają się szczególnie podczas aktów genocydalnych, w konfliktach międzygrupowych o sumie zerowej [Bar-Tal, Hammack 2012: 29]. Ich nasycenie obserwowalne było między innymi podczas rewolucji Czerwonych Khmerów w Kambodży.

Wracając jednak do strukturalnego wymiaru delegitymizacji, należy podkreślić, że stan pozbawienia człowieczeństwa, czyli odmowa prawa do istnienia poszczególnych elementów struktury społecznej (klas, warstw, grup czy kategorii uznanych za wrogie), wiąże się z partykularnymi celami pozbawienia jakichkolwiek praw tych zbiorowości (a zatem i roszczeń) do partycypacji w nowych uwarunkowaniach społecznych. Widać to doskonale w praktycznie każdej rewolucji społecznej, kiedy występowanie tzw. wroga ludu jest warunkiem koniecznym do zaistnienia polaryzacji, a dalej – wykluczenia z nowego porządku [Mazurkiewicz 2006: 44; Wnuk-Lipiński 2005: 188–189]. Powód negacji jest zaś prozaiczny – wszystkie te zbiorowości są uznawane za „pasożytnicze” (kułacy, burżuazja), a walka z nimi ma być odzwierciedleniem celu rewolucji, czyli korzystniejszej dla ogółu redystrybucji dóbr. Przy okazji zagarnia się zdobyte przemocą zasoby oraz dokonuje się „oczyszczenia” lub „reedukacji” takich elementów w nowym porządku strukturalnym [Bar-Tal, Hammack 2012: 30–31].

Egzemplifikacją delegitymizacji strukturalnej mogą być działania ludobójcze zaobserwowane dotychczas w historii powszechnej, a składające się z początkowej dehumanizacji grup i kategorii uznanych za wrogie (np. ludobójstwa w Rwandzie i byłej Jugosławii). Ideologia Czerwonych Khmerów zakładała zupełne odcięcie od feudalnych uwarunkowań strukturalnych społeczeństwa khmerskiego. Totalność we wprowadzaniu nowej formy rządów spowodowała społeczną dezorganizację na wielką skalę. Śledząc działania związane z polityką „Roku Zerowego”, można dojść do wniosku, że w okresie rewolucji czerwonekhmerskiej rzeczywiście doszło do bezprecedensowej, wymuszonej zmiany społecznej. Została ona przeprowadzona z wykorzystaniem przemocy oraz delegitymizacji dotychczasowej struktury społecznej. W tamtym momencie społeczeństwo khmerskie rzeczywiście uległo załamaniu.

Delegitymizacja strukturalna jest zatem przede wszystkim koncepcją, która ukazuje działania prowadzące do destabilizacji zastanej struktury społecznej, a wraz z nią wszystkich ustalonych i do tej pory niezmiennych reguł komunikacyjnych i formalnych. Jest więc w pewnym sensie również przykładem specyficznej anomii społecznej. Dezintegracja prawomocnego systemu dokonuje się najczęściej na drodze zburzenia hierarchii i dystansów społecznych, mających znaczenie zarówno funkcjonalne, jak i symboliczne [Mikiewicz, Wojciszke 2007: 101].

Przede wszystkim należy zaznaczyć, że Czerwoni Khmerzy wprowadzali w praktyce nienawistną kategoryzację, opartą na ontycznej delegitymizacji grup i wykluczaniu całych kategorii. Dokonywali przy tym specyficznych zabiegów socjotechnicznych, w których określali wrogów samych Khmerów, będących równocześnie zagrożeniem dla rewolucji i w domyśle pomyślności nowej formy

państwowej – Demokratycznej Kampuczy. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że przemoc skierowana początkowo do egzemplarycznych jednostek reprezentujących zdelegitymizowane kategorie w czasie trwania rewolucji była stopniowo poszerzana. Działania oparte na terrorze, początkowo wymierzone w mniejszości narodowe (Wietnamczycy, Chamowie, Laotańczycy), rozszerzyły się w późniejszym okresie na praktycznie każdą jednostkę, która w jakiś sposób partycypowała w starym systemie społecznym i nie wywodziła się w prostej linii z warstwy najbardziej prymitywnego chłopstwa khmerskiego. Delegitymizacja kulturowa feudalnego ładu politycznego, która w zamierzeniach Pol Pota i jego towarzyszy miała prowadzić do oddolnej delegitymizacji strukturalnej, czyli utrwalenia w świadomości zbiorowej przekonań o nieprawomocności negowanego systemu, a więc i przyzwolenia na anihilację jego przedstawicieli, nie przyjęła się jednak powszechnie.

Biorąc pod uwagę wspomnienia Khmerów z czasów „Roku Zerowego”, można przyjąć, że początkowy optymizm ludności został natychmiast zastąpiony obawami przed terrorem i wyniszczeniem ze strony władz rewolucyjnych. Totalną rewolucję Czerwonych Khmerów można zatem porównać do tzw. pseudo-morfogenezy normatywnej, czyli wprowadzania nowych norm poprzez innowacje w stosunku do zastanych warunków [Sztompka 2005: 238–239]. Użycie formy „pseudo-morfogeneza” jest uzasadnione o tyle, że trudno mówić tutaj o rzeczywistej innowacji, skoro wszystkie działania prowadzono, opierając się na ideach kontrmodernizacyjnych.

ROLA PRZEMOCY W LEGITYMIZACJI REWOLUCJI CZERWONOKHMERSKIEJ

Analizując przejawy delegitymizacji strukturalnej w Kambodży, jej rozmiary i sam przebieg rewolucji, nacechowanej okrucieństwem, należy zastanowić się głębiej nad zastosowaniem delegitymizacji strukturalnej w wymiarze ontycznym i jej przełożeniem na praktyki ludobójcze.

Delegitymizacja strukturalna w społeczeństwie kambodżańskim pod rządami Czerwonych Khmerów zachodziła przede wszystkim w obrębie socjalizacji, polegającej na cofnięciu uprawomocnienia istnienia klas i warstw społecznych, które wykształciły się w toku naturalnego rozwoju. Komunikaty perswazyjne, będące klasycznymi przykładami „prania mózgów”, odwoływały się do stereotypów dotyczących kategorii obcych (np. Wietnamczyków, przeciwników rewolucji czy też ogółu ludzi żyjących w czasach Republiki Khmerskiej). Takie ujęcie delegitymizacji wiązało się także z podtrzymywaniem pejoratywnego

wizerunku grup uznanych za obce [Węgrzyn 1993: 102]. Wszystkie te aktywności sprowokować miały powstanie zupełnie nowego społeczeństwa, projektu niespotykanego dotychczas w historiografii.

Legitymizację rewolucji czerwonych (i zarazem występującej w niej przemocy, wyrażającej się w dekompozycji zastanej struktury społecznej) można opisać, posiłkując się mimetyczną teorią kształtowania zjawisk społeczno-kulturowych. Jej twórca – René Girard – uważał, że zasadniczo ludzkość formowana jest w procesie naśladownictwa (tzw. mimetyzm), zarówno jeśli chodzi o cierpienie, jak i pojednanie. W procesie mimetyzmu szczególną rolę wyznaczył „kozłom ofiarnym”, traktowanym jako katalizatory stosowania przemocy w ujęciu symbolicznym, jak i czysto fizycznym [Girard 1987: 241].

Delegitymizacja strukturalna będzie w tym ujęciu koncepcją ukazującą narzędzia do wprowadzania nowego porządku, bez odwołań do zdyskredytowanych przez rewolucję uwarunkowań strukturalnych tradycyjnego społeczeństwa khmerskiego. Paroksyzmy przemocy zastosowanej w rewolucji kambodżańskiej były na początku tłumaczone jako nieuniknione z punktu widzenia ustanowienia nowych rządów, jednak z biegiem czasu okazało się, że są one niezbędne do utrzymania władzy i ideologii Czerwonych Khmerów, gdyż wprowadzają niekończący się terror, obejmujący praktycznie wszystkich i daleko wykraczający poza kulturotwórcze formy kolektywnych linczów [Kociuba 2014: 247].

Ślepe naśladownictwo przemocy, jakie stosowali szeregowi żołnierze Czerwonych Khmerów, było niejako kołem zamachowym delegitymizacji całej struktury społecznej. Ci często niepiśmienni chłopci khmerscy nie znali innego wzorca zachowania wobec zdefiniowanych wrogów klasowych, potęgowali więc przemoc, jednocześnie uzasadniając ją i legitymizując w ramach posłuszeństwa idei rewolucji. Warto tutaj zaakcentować, że „zjawiska mimetyczne nazywane *mimesis* są motorem działań ludzkich w czasie kryzysu społecznego. Dzięki przelaniu przemocy na jedną ofiarę uzyskują konotację pozytywnonaśladowczą i stają się ponownie czynnikiem scalającym wspólnotę. Mechanizm ofiarniczy, w którym *mimesis* odgrywa ważną rolę, przyczynia się do powstania *sacrum* i religii. W ten sposób, [...], zjawiska mimetyczne stają się fundamentem życia społecznego, kultury i religii” [Urbańska-Szymoszyn 2013: 57].

Trzeba uzmysłowić sobie, że przemoc ta była niejako sakralizowana przez Czerwonych Khmerów, którzy wprowadzili totalną nienawiść wobec praktycznie każdego obywatela Demokratycznej Kampuczy. Kanalizowanie nienawiści początkowo wobec faktycznych przedstawicieli Republiki Khmerskiej nie spowodowało zaprzestania czy zahamowania mimetycznego wzoru odtwarzania przemocy, tylko jej coraz to większą eskalację. Ten stan rzeczy pokrywa się ze

sposprzeżeniami samego Girarda, twierdzącego, że wyzwolonej przemocy nie da się zatrzymać ani nawet wyhamować [Girard 1993: 7, cyt. za: Korusiewicz 2000: 239]. Faktyczny brak nadzoru kierownictwa Angkaru (aparatu partyjnego Czerwonych Khmerów) nad lokalnymi dowódcami spowodował, że praktyki delegitymizacyjne przeobraziły się w samonapędzający się mechanizm, uwalniający instynkty zemsty, mordu ideologicznego i inne procesy społecznej anihilacji aktywizujące przemoc w stopniu niemal absolutnym.

Nawiązując do powyższych ustaleń, należy powrócić jeszcze raz do pojęcia legitymizacji. Przedrewolucyjna Kambodża doświadczyła zasadniczych przeobrażeń w tym obszarze, a erupcja nienawiści i przemocy opisana powyżej w paradygmacie Girardowskim niejako łączy się z gwałtownymi zmianami legitymizacji wobec określonych aktorów politycznych aspirujących do władzy, którzy tak bardzo akcentowali wrogość w stosunku do politycznych konkurentów, zarzucając im zdradę i sprzeniewierzenie się khmerskiemu narodowi.

Autorzy opisujący współcześnie pojęcie legitymizacji rozszerzają jej kontekst znaczeniowy, dodając do uprawomocnienia władzy także inne elementy, w tym między innymi te odnoszące się do struktury społecznej. Nie da się przecież zaprzeczyć, że porządek polityczny, kształtujący w dużej mierze ład społeczny, jest w ścisłej interakcji ze sferą panowania [Pańków 2011: 12]. Idąc tym tropem, można odnieść się do tematyki poznawania procesu rzeczywistości społecznej, która w akcie legitymizacji jest porządkowana, poddawana rozumieniu, a także określana jako znacząca, wyznaczająca aktorom społecznym sens istnienia w takim, a nie innym porządku strukturalnym. Ponadto legitymizacja kładzie nacisk na wyjaśnienie i zrozumienie sensu władzy, panowania oraz stosunków zwierzchnictwa, jakie generowane są przez każdy rodzaj struktury społecznej. Taka konstelacja elementów służy finalnie do usprawiedliwienia lokacji ośrodków decyzyjnych w strukturze społecznej [Biernat 2003: 7]. Legitymizację jako pewne zjawisko można więc traktować holistycznie z uwagi na jej szeroki zakres uprawomocnienia nie tylko elit politycznych, ale również ustroju i systemu społecznego.

Zatem legitymizacja struktury społecznej będzie takim procesem, w którym członkowie społeczeństwa, ale również władze, akceptują jego formę, kształt oraz hierarchię, ponieważ taki stan rzeczy jest uważany za funkcjonalny i jednocześnie naturalny dla określonej zbiorowości czy narodu. Taki stan charakterystyczny jest dla prawidłowo działających społeczeństw funkcjonalnych, odznaczających się przede wszystkim równowagą i stabilnością w warunkach koegzystencji ze swoim środowiskiem [Kostro 2001: 59]. Legitymizacja ustroju zachodzi w minimalnym stopniu także dlatego, że takie systemy trwają, są obecne i nie

dochodzi w nich do rewolucji. To minimalistyczne ujęcie z reguły przyjmowane jest dla systemów demokratycznych [por. Linz 1998: 35]. Zasadniczo, odnosząc to do sytuacji społeczeństwa khmerskiego, można zauważyć wiele podobieństw z czasami panowania Norodoma Sihanouka (trwanie legitymizacji mimo trudności) oraz czasu po przewrocie Lon Nola (Republika Khmerska), kiedy stopień legitymizacji gwałtownie się obniżył.

Legitymizacja w formie najbardziej powszechnej dotyczy reguł. „Władza jest legitymizowana przede wszystkim wtedy, gdy nabywa się ją i sprawuje zgodnie z przyjętymi regułami” [Beetham 1995: 288]. Przykład Kambodży i jej historii najnowszej pokazuje, że władza po zakończeniu francuskiej kolonizacji nie była nigdy zdobywana w sposób ściśle demokratyczny. Można również stwierdzić, że na poziomie reguł zachodziła jawna nielegalność władzy, zarówno Lon Nola, jak i samych Czerwonych Khmerów. Zatem delegitymizacja objawiać się będzie w momencie kryzysu i anomii, kiedy dotychczasowe rozwiązania strukturalno-funkcjonalne społeczeństwa zostaną nie tylko podane w wątpliwość, ale również będą z całą zaciętością rugowane, tak aby wprowadzić całkowicie nowy typ struktury, zupełnie odmienny od dotychczasowego stadium rozwoju społecznego. W przypadku reżimu Czerwonych Khmerów delegitymizacja wyrażała się w odrzuceniu formy i kształtu społeczeństwa, była więc odwrotnością legitymizacji, rozumianej w ujęciach klasycznych jako domena wspólnot politycznych, a nie funkcjonariuszy władzy [Jelonek 2001: 32–33]. Początkowa ideologiczna delegitymizacja klas czy warstw tradycyjnie uprzywilejowanych (elity władzy, inteligencji czy właścicieli ziemskich, przedsiębiorców) zamienia się później w uniwersalną delegitymizację w zasadzie całej struktury negowanej przez rewolucjonistów. Genocyd, czyli praktyki ludobójcze, skierowane praktycznie przeciwko całemu społeczeństwu khmerskiemu, ujawniły tendencje do stworzenia całkowicie nowej, doskonałej formy równości, czyli w zamierzeniu Pol Pota „czystego” komunizmu, który miał opierać się na zupełnie innej strukturze społecznej niż ta dotychczasowa.

Reżim czerwonokhmerski, odrzucając istniejącą strukturę społeczną, wprowadzał nowe porządki za pomocą przemocy, przymusu i siły, co w zasadzie przeczy czystemu uprawomocnieniu, chociaż są to działania, które występują obok legitymizacji – ich celem jest również podtrzymywanie władzy państwowej, jednakże bez odwołania się do elementów tradycyjnej czy też legalnej prawomocności [Sokół 1997: 12–13]. Można więc stwierdzić, że ideologia strukturalnego totalizmu w budowie khmerskiego komunizmu „uprawomocniła” przemoc i ludobójstwo jako praktyki nieodzwonne i wynikające niejako z charakteru krańcowej delegity-

mizacji strukturalnej. Delegitymizacja to również zakwestionowanie dotychczasowych procedur instytucjonalnych funkcjonujących w organizmie państwowym. W warunkach homeostazy społecznej lub po prostu konformizmu takie procedury uznawane są za wiarygodne oraz akceptowane przez poddające się im jednostki [Lowenthal 1988: 77]. Legitymizacja ma więc swoje źródła w konsensusie, na mocy którego zawierane są specyficzne umowy społeczne, regulujące zakresy instytucjonalne i wzajemne prawa, obowiązki, a także powinności.

Jednym z najbardziej znaczących przejawów delegitymizacji strukturalnej oraz jej faktycznym narzędziem jest anihilacja (łac. *annihilatio*), czyli po prostu zniszczenie, unicestwienie danego obiektu w przestrzeni [Piersa 2000: 233]. W socjologii anihilacja może oznaczać metaforyczne ujęcie eliminacjonizmu (zagłady, eksterminacji) danych grup, klas, kategorii czy całych społeczeństw w kontekście rywalizacji, konfliktu, wojny i rewolucji. Delegitymizacja strukturalna znalazła pełne odzwierciedlenie w eliminacjonistycznej polityce Czerwonych Khmerów w Kambodży w latach 1975–1979, kiedy to realnie wprowadzono politykę anihilacji w celu gwałtownej transformacji z dawna uformowanego systemu społecznego o rysie feudalnym do skrajnej postaci komunizmu o typie maoistowskim.

STRUKTURALNE WARUNKI REWOLUCJI CZERWONOKHMERSKIEJ

Analizę delegitymizacji strukturalnej w Demokratycznej Kampuczy należy rozpocząć od przedstawienia kontekstu historycznego formowania się państwa khmerskiego oraz jego ideologii wynikającej z tożsamości narodowej mieszkańców Kambodży. System Czerwonych Khmerów powstał w wyniku zanegowania całego dotychczasowego sposobu legitymizacji władz kambodżańskich, co samo w sobie jest ciekawym ujęciem, gdyż historia narodu khmerskiego wywodzi się z jednolitego wzorca feudalnego [Warnęska 1971: 162–163]. Jednolitość feudalna społeczeństwa była bowiem zasadniczym motywem redukcjonizmu proagrarnego dla polityki totalnego ujednoczenia nowego społeczeństwa Demokratycznej Kampuczy. Kambodża była i jest zresztą nadal dość jednorodnym społeczeństwem, podlegającym wpływom hinduskim oraz chińskim, co z kolei znajduje odzwierciedlenie w nazwie Półwyspu Indochińskiego, mającej podkreślać ścieranie się w jego obrębie różnych prądów kulturowych oraz cywilizacyjnych. Społeczeństwo Kambodży praktycznie do połowy XX wieku zachowało tradycyjny, feudalny kształt, związany z nieprzerwanym funkcjonowaniem królestwa, nawet pod francuskim protektoratem (1863–1953). Dziedzictwem kulturowym

Khmerów były takie ośrodki państwowości jak Funan (I–V wiek n.e.), Czenla (VII–VIII wiek n.e.) oraz Angkor (IX–XV wiek). Szczególnie ostatni okres stanowił „złoty wiek” państwowości khmerskiej, który pozostawił jedną z najbardziej charakterystycznych cech feudalnej Kambodży – systemy irygacyjne służące do uprawy ryżu [Warnieńska 1971: 164].

W historiozofii wielokrotnie ukazywano dzieje mocarstw i imperiów, które przechodzą okres stagnacji oraz upadku związany z wyczerpaniem potencjału modernizacyjnego. Taki rozwój wydarzeń był również obserwowalny w kontekście regresu cywilizacyjnego królestwa Khmerów, który doprowadził do spadku znaczenia tego narodu i załamania jego wzorców instytucjonalnych, szczególnie w XV–XIX wieku, kiedy państwowość khmerska pozostawała pod wpływem sąsiadów – Tajów i Wietnamczyków. Późniejszy nacjonalizm i ksenofobia, jako nieodłączne składniki ideologii Czerwonych Khmerów, mogą być rozpatrywane jako reakcja na ten okres zależności i niesamodzielności w historii Kambodży [Jelonek 2008: 33].

Należy w tym kontekście zaznaczyć, że choć Kambodża znajdowała się pod wpływem Indii oraz Chin, to nigdy nie przejęła specyficznego systemu kastowego, będącego zasadniczym rysem hinduskiej struktury społecznej. Ta ostatnia w Kambodży oparta była raczej na wielorakich uwarunkowaniach feudalnych, dodatkowo potęgowanych klientelizmem. Co ważne, w czasie formowania się khmerskiej narodowości, czyli w okresie funkcjonowania Funanu, Czenli oraz Angkoru, ważną rolę odgrywał stratyfikacyjny system niewolnictwa, który wydatnie przyczynił się do powstania wielkiej sieci kanałów irygacyjnych, z których słynęła Kambodża i które stały się źródłem jej potęgi w tamtym okresie [Chandler 1983: 86].

Okres wyzwolenia spod francuskiej kolonizacji oznaczał dla Kambodży istotne zawirowania polityczne oraz niepokoje społeczne. Głównym graczem politycznym w tamtym okresie był król Norodom Sihanouk, który przejął władzę w Kambodży w 1941 roku, jako 19-letni niedoświadczony młody człowiek. Jego wybór, dodatkowo obwarowany francuskim naciskiem, stanowił pewien kompromis elit khmerskich, reprezentujących odmienne wizje kraju, gdyż po śmierci króla Monivonga do korony pretendowało dwóch głównych kandydatów: syn zmarłego, książę Monireth, oraz książę Norodom Suramarit (ojciec Sihanouka), wywodzący się z dynastii Norodomów, która sprawowała rządy w Kambodży w XIX wieku [Máté 1992: 27–28].

Początki rządów Sihanouka przebiegały w trudnych warunkach geopolitycznych. Młodemu królowi udało się jednak wprowadzić elementy nowoczesności

do zacofanego i biednego kraju, a co najważniejsze – doprowadzić do pełnej niepodległości Kambodży i końca francuskiego protektoratu. Postać Norodoma Sihanouka i podejmowane przez niego działania na polu polityki wewnętrznej i zagranicznej są opisywane w sposób niejednoznaczny i czasem ze sobą sprzeczny. Trzeba tutaj wspomnieć z jednej strony o jego przywiązaniu do dworskiego stylu życia i sposobu piastowania swojego urzędu, a z drugiej o niezrozumiałej fascynacji socjalizmem i propagowaniu jego wprowadzenia w tzw. khmerskiej odmianie. Sihanouk abdykował, ustanawiając dla siebie różne urzędy i stanowiska, jednak w gruncie rzeczy pozostał autokratą i nie zmienił zasadniczo systemu panowania. Niedopuszczanie do w pełni demokratycznych wyborów, delegitymizowanie lewicowych ruchów politycznych (w tym również skrajnych partii marksistowskich, takich jak Komunistyczna Partia Kampuczy, środowiska politycznego Czerwonych Khmerów) powodowały wzrost eskalacji napięć i nastrojów kontestacyjnych [Domarańczyk 2015: 105–107]. Takie działania same w sobie stanowią także przykład autodelegitymizacji roli władcy feudalnego. Potwierdzają także psychologiczne wahania co do ideału panowania i legitymacji władzy w Kambodży II połowy XX wieku.

Dodatkowo sytuację Kambodży komplikowała wojna wietnamska oraz działalność partyzanckich oddziałów Vietcongu. Na terytorium khmerskim dochodziło do regularnych bitew oraz bombardowań amerykańskich, wymierzonych w komunistyczne siły wietnamskie, które swobodnie przenikały na terytorium Kambodży. Wszystkie te działania prowadziły do destabilizacji Kambodży i jej państwowości. Efektem finalnym okazało się pozbawienie władzy Sihanouka w następstwie puczu wojskowego, któremu przewodzili generał Lon Nol oraz spiskowiec z konkurencyjnej frakcji wobec dynastycznej linii Norodomów – książę Sisowath Sirik Matak. Zresztą generał Lon Nol był dawnym protegowanym Sihanouka, piastował nawet urząd premiera Królestwa Kambodży [Ostaszewski 2003: 168–169].

Okres 1970–1975 zapisał się w najnowszej historii Kambodży jako czas kryzysu, wojny domowej oraz petryfikacji komunistycznej partyzantki wietnamskiej i nalotów lotnictwa Stanów Zjednoczonych, które przy okazji dokonywało zniszczeń oraz strat wśród ludności cywilnej. Wyjątkowo nieudolna polityka Lon Nola, porażki militarne z siłami wietnamskimi oraz z rosnącymi w siłę Czerwonymi Khmerami, korupcja i okrucieństwo jego żołnierzy doprowadziły do pełnego paraliżu państwa, które nazywano „Republiką Khmerską” [Hildebrand, Porter 1976: 28–31]. Zupełna dekompozycja khmerskiej administracji za czasów rządów Lon Nola była bezpośrednim przyczynkiem do zwycięstwa komunistów kambodżańskich i ich wkroczenia do Phnom Penh w kwietniu 1975 roku.

Po dokonaniu zamachu stanu Norodom Sihanouk przebywał na emigracji w Pekinie. W tym czasie nastąpiło jego zbliżenie z khmerską lewicową opozycją, jeszcze niedawno szykanowaną przez Sihanouka, który polecenia dyskryminacyjne wydawał armii dowodzonej przez spiskowca Lon Nola. Skoro sam Norodom Sihanouk pragnął wprowadzać „khmerski socjalizm”, nie chciał dzielić się swoją pozycją i myślami z partiami wywodzącymi się z tego ruchu.

PRZEJAWY DELEGITYMIZACJI STRUKTURALNEJ W DEMOKRATYCZNEJ KAMPUCZY

Pod koniec lat 40. XX wieku w Kambodży dorastało nowe pokolenie Khmerów, które wyróżniało się rozwiniętą świadomością narodową oraz chęcią reformowania swojego kraju. Paradoksalnie na wzrost tendencji emancypacyjnych mieli wpływ sami Francuzi, którzy w tym czasie zaczęli organizować wyjazdy naukowe dla najzdolniejszej i najpracowitszej młodzieży khmerskiej. Dzięki takiej wymianie do Francji udały się młode osoby poszukujące swojej tożsamości. Historycy zwracają uwagę, że część tej młodzieży, zamiast uczyć się w wyznaczonych przez Francuzów placówkach, zaczęła przyłączać się do skrajnie lewicowych ugrupowań, jak np. Francuska Partia Komunistyczna, co wpływało na radykalizację jej postaw politycznych. Takie działania podjęli Saloth Sar (późniejszy Pol Pot) oraz poznani przez niego towarzysze o zbliżonych poglądach: Ieng Sary, Khieu Samphan oraz Hou Youn. Należy tutaj wspomnieć, że Khieu Samphan oraz Hou Youn bardzo „udanie” łączyli zaangażowanie polityczne z nauką akademicką (w przeciwieństwie do Saloth Sara, który z powodu niezaliczenia egzaminów w szkole radiotechnicznej zmuszony był powrócić do Kambodży), gdyż udało im się obronić dysertacje doktorskie na Wydziale Ekonomii francuskiej Sorbony [Jelonek 1999: 72]. Zasadnicze tezy z pracy doktorskiej Khieu Samphana zostały później wykorzystane w polityce autarkicznej kontrmodernizacji Kambodży. Powoływał się on na prace dwóch marksistowskich teoretyków rozwoju społecznego – Samira Amina i Franza Fanona, w których zarysowano sytuację państw postkolonialnych w geopolitycznym układzie światowym. W pracach tych znalazło się także dużo odniesień do autarkiczności systemów gospodarczych, jako remedium na negatywne skutki włączenia dotychczas izolowanych państw postkolonialnych w obręb gospodarki światowej [Jelonek 2001: 19]. Naukowe uzasadnienie przeprowadzenia późniejszej rewolucji społecznej będzie charakterystycznym rysem kambodżańskiej rewolucji.

Zindoktrynowana i zafascynowana komunizmem młodzież kambodżańska wkrótce powróciła do Kambodży i jako świadoma swojej roli inteligencja zajęła

się nauczaniem w khmerskich szkołach. Wkrótce też dołączyła do skrajnego politycznego ruchu lewicowego, który utożsamiany był z Komunistyczną Partią Indochin. Jednak to tzw. frakcja paryska zdecydowała o zerwaniu współpracy z towarzyszami wietnamskimi i pójściu własną drogą. Utworzona na nowo Ludowo-Rewolucyjna Partia Kambodży nie odniosła w wyborach żadnych sukcesów. Niepowodzenia wyborcze oraz tępienie opozycji przez siły policyjno-rządowe (czego upostaciowieniem było zabójstwo jednego z liderów opozycji – Kao Measa) doprowadziły w 1963 roku do wymarszu przywódców i zwolenników lewicy i tworzenia sił partyzanckich w słabo dostępnych północno-wschodnich rejonach Kambodży (m.in. prowincji Ratankiri). Natomiast od 1968 roku trwały działania zbrojne wywołane starciami Czerwonych Khmerów z siłami rządowymi, co prowadziło do dalszej destabilizacji kraju [por. Etcheson 2005: 5]. Przez dwanaście lat banicji wszystkie ideały strukturalne wyznawane przez Komunistyczną Partię Kampuczy (nazywaną tak od 1960 roku w wyniku przekształcenia Ludowo-Rewolucyjnej Partii Kambodży) ulegały dalszemu zradykalizowaniu, szczególnie że były wzmocnione przez twarde warunki egzystencji. Dotyczyło to zwłaszcza komunistów khmerskich przebywających wśród plemion górskich, nazywanych ogólnie Khmer Loeu (takich jak szczepy Kuy, Mnong, Stieng, Brao, Pear, Jarai czy Rade), których warunki życia już wcześniej były bardzo trudne, zbliżone do warunków pierwotnych. To właśnie w tych okolicznościach zaczęto tworzyć zręby „pierwotnego komunizmu”, jaki później miał być główną siłą polityki „Roku Zerowego” [Etcheson 1984: 16, 85].

Używana do dzisiaj nazwa „Czerwoni Khmerzy” została nadana lewicowej partyzantce przez samego Norodoma Sihanouka i miała odzwierciedlać zaangażowanie Khmerów w komunizm, które dokonało się jeszcze we Francji. Natomiast sami Czerwoni Khmerzy określali siebie bardzo lapidarnie jako Angkar (czyli „organizacja”), co również przetrwało podczas rewolucji strukturalnej. Analizując postawy trzech głównych, tragicznych w dużej mierze bohaterów dramatu kambodżańskiego (Norodoma Sihanouka, Lon Nola oraz lidera Czerwonych Khmerów – Pol Pota), można dojść do wniosku, że wszyscy oni w rzeczywistości reprezentowali zbliżone poglądy na temat khmerskiego prymatu i fałszywe wyobrażenie o khmerskiej dominacji w rejonie Półwyspu Indochińskiego [Ngor 2011: 386–387]. Zasadniczo różne były natomiast środki, o jakich mówili oni w kontekście osiągnięcia tego celu. Trzeba również zaznaczyć, że wątek związany z poczuciem straty prymatu politycznego i zarazem chęć zbudowania własnej silnej pozycji podbudowanej suwerennością będą tymi celami, wokół których koncentrowali się polityczni liderzy chcący dokonać ekskluzji Kambodży ze

świata postkolonialnego ku postępowi. Psychologia polityczna elit kambodżańskich nawiązuje tutaj w pełni do ogólnej idei wyzwolenia się z resztek systemu kolonialnego. Jednakże, wobec konkretnych uwarunkowań geopolitycznych Indochin – jako rejonu mocno penetrowanego przez USA, ChRL i ZSRR – działanie takie wydawało się mało realne. Propozycje Czerwonych Khmerów (tzw. niezależna suwerenność), jak również działania Norodoma Sihanouka (lawirowanie między polityką proamerykańską a proradziecką) oraz uzależnienie systemu Lon Nola od amerykańskiej interwencji były zasadniczymi rysami kształtowania się polityki Kambodży w II połowie XX wieku. Propozycje te pogłębiały niedorozwój i spychały Kambodżę na peryferie rozwiniętego świata powojennego, nie budując zarazem zrębów stabilności gospodarczej czy politycznej [Amin 1977: 149].

Wydarzenia w Kambodży z lat 1975–1979 powszechnie określa się jako „krwawą łaźnię”, „bambusową klepsydrę”, „przejaw średniowiecznej barbarii” czy „niespotykane ludobójstwo” [Jelonek 1999: 9]. Te określenia, nazywając pewne wydarzenia historyczne, uwydatniają przede wszystkim ich ludobójczy charakter. Zagadnienia delegitymizacyjne są zatem pewną perspektywą poznawczą, która umożliwi zdiagnozowanie problematyki rządów Czerwonych Khmerów. Przy opisywaniu delegitymizacji strukturalnej w wydaniu khmerskim na plan pierwszy wysuwa się szybkość, z jaką dokonano totalnej zmiany społecznej, nakierowanej na rustykalizację społeczeństwa, czyli antynowoczesność, rasizm i marksistowsko uzasadniana pierwotna równość. Khmerski komunizm odznaczał się faktyczną totalnością, ponieważ miał być „najczystszy”, osiągnięty najszybciej i miał przyjąć najbardziej ortodoksyjną formę, wyprzedzając pod tym względem modele radziecki i chiński [Goldhagen 2012: 491].

Dnia 17 kwietnia 1975 roku oddziały zbrojne Czerwonych Khmerów wkroczyły do stolicy Kambodży – Phnom Penh. Było to możliwe dzięki pokonaniu marionetkowego i zarazem niewydolnego reżimu generała Lon Nola, który został zapoczątkowany przez zamach stanu i wprowadzenie w Kambodży republiki w 1970 roku. Pamiętać przy tym należy, że Lon Nol był w swoim czasie zaufanym człowiekiem Sihanouka. Ponadto Lon Nol dokonywał z rozkazu Sihanouka czystek etnicznych i walczył z partyzantką czerwonokhmerską.

Nowa władza praktycznie od razu przystąpiła do realizacji projektu nowego społeczeństwa, wdrażając w życie delegitymizację strukturalną całego dotychczasowego ustroju, ale podążając też utartą ścieżką nagłej zmiany społecznej. Odniesienia do gwałtownego charakteru burzenia zastanego porządku i wprowadzania własnych uwarunkowań widoczne są już w klasycznych tekstach dotyczących totalnego wymiaru rewolucji. „Kiedy Rewolucja obalała równocześnie wszystkie instytucje i wszystkie zwyczaje, które do tej pory zabezpieczały w społeczeństwie

hierarchię i utrzymywały porządek wśród ludzi – można było uwierzyć, że jej wynikiem będzie burzenie nie tylko szczególnego ładu społecznego, ale wszelkiego ładu; nie tylko danego rządu, ale w ogóle władzy społecznej” [Tocqueville 2009: 47]. Czerwoni Kmerzy podjęli więc wyzwania sięgające czasów rewolucji francuskiej, kiedy to skryształizowały się dążenia do nadania człowiekowi wolności od dotychczasowych uwarunkowań, tak aby mógł przyjąć nowy, rewolucyjny porządek rzeczy. Biorąc pod uwagę stopień wprowadzania w życie nowych porządków, ich intensywność oraz opieranie się na behawioralnych mechanizmach zachowania, można przyjąć, że w pragmatyce rewolucyjnej Czerwonych Khmerów dużą rolę odgrywały instynkty dowódców i żołnierzy podległych Pol Potowi, stąd też skala ludobójstwa była tak wysoka [Sorokin 1967: 17–31, cyt. za: Gryko 2000: 47]. Faktyczny brak nadzoru kierownictwa Czerwonych Khmerów nad podległymi oddziałami w terenie oraz stosowanie skondensowanej, mimetycznej przemocy wobec praktycznie każdego rodaka spowodowały, że lokalni przywódcy w dużej mierze stawali się „niepodległymi” katami, wdrażającymi przemoc według własnych, całkowicie subiektywnych kryteriów, co potwierdzają chociażby świadectwa osób ocalałych z rzezi, w tym najbardziej znanego – Hainga Ngora. I to w dużej mierze zadecydowało o antropologicznym ujęciu przemocy rewolucyjnej – jako erupcji niekontrolowanej i nieokiełznanej siły wobec dotychczasowych, wyżej umiejscowionych przedstawicieli klas społecznych, do których niepiśmienni i ulokowani na dole społecznej hierarchii chłopci odczuwali resentymenty wyrastające z dawnych uprzedzeń, spotęgowane jeszcze przez warunki rewolucyjne, niwelujące dotychczasowe dystanse społeczne.

Delegitymizacja ta polegała na wdrażaniu polityki prowadzącej do stopniowej likwidacji dotychczasowych struktur społecznych (od religii, rodziny poprzez wychowanie aż do ekonomii i polityki), miejskich form osadnictwa i w ogóle miejskiego stylu życia (poprzez zarządzanie opuszczenia stolicy i innych miast kambodżańskich) czy też dziedzictwa kulturowego oraz urządzeń technicznych. Wszystkie te działania wprowadzano w myśl „chłopskiej rewolucji” [Kiernan 2002: 164–165]. W praktyce anulowano dotychczasowe, naturalnie wykreowane statusy społeczne, a całe społeczeństwo Kambodży zostało dyslokowane do wiejskich komun – kooperatyw, gdzie reguły życia przypominały pierwotny system niewolniczy. Ewakuacja miast wkrótce zamieniła się w „gargantuiczne marsze śmierci”, gdyż ludność miejską wyniszczały warunki takiej dyslokacji [Ponchaud 1978: 52–53]. Co ważne, ten „marsz bez butów” radykalnie zerwał ciągłość relacji i więzi społecznych, w tym także zlikwidował istniejące rozwarstwienie. Permanentne przeprowadzanie tych dyslokacji miało służyć zniszczeniu konsumpcjonizmu i przywiązania do wszelkiej wartości materialnej

[Detyna 2010: 69–70]. Zgodnie z ideologią Czerwonych Khmerów tak zarządzane państwo miało stać się terenem „czystego, pierwotnego komunizmu”, w którym w całości wyeliminowana zostałaby własność prywatna, a w zasadzie sama idea posiadania czegokolwiek na własność. Zamierzenia takie połączone były z izolacjonizmem na arenie międzynarodowej, co z kolei miało stanowić o kompleksowości systemu autarkicznego [Jelonek 2001: 38–41]. W odniesieniu do tych wszystkich działań, jakże trafnie, posługiwano się metaforą „Roku Zerowego”, a więc faktycznego początku funkcjonowania nowego społeczeństwa, pozbawionego chociażby instytucji wymiany myśli i towarów, czyli również jakiegokolwiek wartości [Górnicki 1980: 253].

Czerwoni Khmerzy zaadoptowali w Kambodży wzorce rewolucyjne wywodzące się z historii oraz dotyczące innych krajów. Postawili przede wszystkim na terror, który masowo objawiał się podczas rewolucji francuskiej oraz rewolucji bolszewickiej. Z kolei z terytorium Chin przeniknęły idee „wielkiego skoku” oraz „rewolucji kulturalnej”. Według tych wzorców przeprowadzono totalną kolektywizację gospodarki rolnej wzmocnioną dodatkowo przez dyslokację ludności miejskiej do komun wiejskich. Rewolucja czerwonych Khmerów, chociaż przeprowadzona na wzór marksistowsko-leninowski, nie miała jednak charakteru proletariackiego, ale typowo chłopski, gdyż to na tej kategorii społecznej oparto założenia przebudowy społecznej Kambodży [Warneńska 1999: 153–154].

Czerwoni Khmerzy dokonali zniszczenia podstawowych instytucji społecznych, ale także dziedzictwa kulturowego Kambodży, odzegnując się od wszystkich wypracowanych na przestrzeni wieków tradycyjnych sposobów życia. Dezintegracji uległo przede wszystkim pojęcie instytucji społecznych (w szczególności rodziny oraz religii), jako podstawowych struktur budujących społeczeństwo w znaczeniu instytucjonalnym [Barron, Paul 1977: 42]. Cały aparat państwa, zorganizowany wedle zaleceń Angkaru, był w znacznym stopniu tajemniczy, podobnie zachowania samego Pol Pota. Władza Angkaru była „wszechmocna i złowroga, bezosobowa i odległa, wymagająca i obdarzana quasi-religijną czcią przez wszystkich, którzy mieli z nią do czynienia. Była wcieleniem rewolucyjnej czystości” [Short 2016: 339].

Tym, co odróżnia proces delegitymizacyjny dokonany przez Czerwonych Khmerów od innych tego typu praktyk (stosowanych między innymi w ChRL lub w ZSRR), jest intensyfikacja działań transformacyjnych i skala ludobójstwa, jaka się wtedy objawiła. I chociaż nie można stwierdzić, że ludobójstwo wynikało *stricto* z ogólnych sformułowań i założeń rewolucyjnych Czerwonych Khmerów, to jednak stało się pierwszoplanową konsekwencją przyjętej wizji totalnego, bezwarunkowego i natychmiastowego jej wprowadzania. Dodatkowo samo wystę-

powanie założeń delegitymizacji w znaczeniu strukturalnym niejako wyznaczyło charakter działań. Oparcie systemu gospodarczego na autarkii agrarnej mającej cechy rustykalne wyzwoliło terror, który finalnie doprowadził do ludobójstwa, związanego chociażby z chaosem masowych przesiedleń ludności Kambodży do wiejskich kooperatyw. Uniwersalny i wyniszczający charakter katorżniczej pracy dla każdego Khmera był zasadniczą emanacją delegitymizacji strukturalnej, zniwelowania statusów społecznych poprzez prawdziwą „pracę u podstaw”.

Podobne eksperymenty z delegitymizowaniem zastanej struktury społecznej prowadzono chociażby w Chinach oraz Związku Radzieckim, jednak tam nie odznaczały się one aż tak wielkim fanatyzmem, jak działania podjęte w Demokratycznej Kampuczy. Dodatkowo mniejszy zasięg terytorialny państwa Khmerów pozwolił na intensyfikację działań delegitymizacyjnych. Dość powiedzieć, że praktycznie większość obywateli Demokratycznej Kampuczy (oczywiście oprócz zdefiniowanych wprost „wrogów”, których wyeliminowano fizycznie w pierwszej kolejności), została poddana reedukacji w obozach pracy [Midlarsky 2010: 280]. Panoramiczne określenie wrogów (początkowo Wietnamczyków i innych mniejszości narodowych, a później w zasadzie każdego Khmera, który mieszkał w rejonach zurbanizowanych i podlegał wpływowi zachodnim) spowodowało, że życie praktycznie każdego bez wyjątku było zagrożone.

Przyjmuje się, że wszystkie wprowadzone w życie obostrzenia służyły do budowy zarówno nowego społeczeństwa, jak i nowego człowieka. Demokratyczna Kampucza w założeniu stała się państwem jednolitym, zasadniczo z całkowicie dwubiegunową strukturą społeczną. Praktycznie wszyscy Khmerowie skupieni w kooperatywach poddawani byli totalnej inwigilacji przez aparat władzy [Becker 1998: 263–265]. Można również powiedzieć, że zaciętość we wprowadzaniu nowych wzorów życia społecznego potęgowana była przez permanentne szukanie wrogów ustroju, co zresztą szachowało zarówno zwykłych członków społeczeństwa, jak i samych Czerwonych Khmerów, gdyż o zdradę mógł być posądzony dosłownie każdy, nie wyłączając z tego elity władzy [Jelonek 2008: 153].

Ekstremalna polityka Czerwonych Khmerów doprowadziła do totalnych represji wobec ludności cywilnej, pozbawionej tym samym praktycznie wszystkich zdobyczy cywilizacyjnych (takich jak system płatniczy, obieg pocztowy, komunikacja samochodowa, kolejowa oraz lotnicza, praca oraz oświata) i sprowadzonej do poziomu ludzi zupełnie bezwolnych, których rytm życia odmierzała katorżnicza praca w kooperatywach i permanentna obawa o własne życie. Zaistniały przykład anihilacji struktury społecznej do dziś dnia skłania do zastanowienia się, jak w drugiej połowie XX wieku mogło istnieć tak słabo rozwinięte państwo, które praktycznie zniknęło z geopolitycznej mapy świata. Próby odpowiedzi na

to pytanie jeszcze przez długie lata będą przyczynkiem do dyskusji i sporów dotyczących ideologii czewonokhmerskiej [Detyna 2010: 68].

Społeczeństwo khmerskie, jak wspomniano wyżej, było w większości związane z feudalnym i ustalonym porządkiem społecznym, natomiast w głównych ośrodkach miejskich, takich jak Phnom Penh czy Battambang, obecne były też klasy związane z powolną modernizacją kraju, takie jak wykwalifikowani robotnicy czy inteligencja. Dodatkowo w stolicy dość liczna była zbiorowość związana z dworem poprzez różnego rodzaju przywileje. W kontekście delegitymizacji strukturalnej ustalony podział na klasy społeczne przestawał obowiązywać, a wszyscy poddani zostali nowym uwarunkowaniom systemowym, tylko ludność *penh sithm*, zwana także ludnością starą (*multethan*), miała jakiegokolwiek prawa, ze względu na najdłuższe obcowanie z rewolucyjną władzą (byli to głównie niepiśmienni i prymitywni chłopi z północy kraju, w tym wspomniane wyżej plemiona górskie). Pozostałe kategorie (*triem* – kandydaci oraz *bannheu* – ludność nowa) były stygmatyzowane, między innymi poprzez wyznaczenie znikomych racji żywnościowych, a także zablokowanie jakichkolwiek awansów statusowych. Ludność nowa, ze względu na rzeczywiste lub domniemane związki ze starym reżimem, była przeznaczona do anihilacji (zdrajcy, obcokrajowcy) lub niewolniczej pracy, która jednak dawała pewną szansę na rehabilitację [Jelonek 2008: 153–154].

Teoretyczny zamysł totalnej zmiany społecznej wynikał z zamierzeń budowy nowej Kampuczy, która swoimi projektami miała nawiązywać do potęgi okresu Angkoru. Narzędziem służącym do podsycania rewolucji była założona nienawiść do tzw. ludzi nowych, która wiązała się z kategoryzacją prowadzącą wprost do delegitymizacji. Zatem „ludność nowa” miała być resocjalizowana do pierwotnych warunków wiejskich, a nawet leśnych, gdzie kształtowały się i „dojrzewały” idee Czerwonych Khmerów [Ly 2006: 45]. Z tego też względu ludność przesiedloną do kooperatyw kierowano do katorżniczej pracy, przeważnie przy wielkich budowach systemów irygacyjnych, które miały przyczynić się do wzrostu produkcji ryżu, uznanego przez Czerwonych Khmerów za podstawę potęgi i eksportu. Takie zarządzanie gospodarką sprowadziło na Demokratyczną Kampuczę falę głodu oraz klęskę humanitarną, które w ostateczności pogłębiły rozmiary ludobójstwa [Margolin 1999: 561]. Organizacja kooperatyw zorganizowana była wokół prymitywnej pracy przy uprawie ryżu, przy której również dzielono ludność pod względem przydatności do wysiłku (tzw. *kemlang*). Taka strukturalizacja, skoncentrowana na wizji doprowadzenia do bezklasowości i równości za wszelką cenę, spowodowała, że Demokratyczna Kampucza złożona

z kooperatyw stała się jednym wielkim zmilitaryzowanym obozem koncentracyjnym [Jelonek 2008: 156–157].

Wprowadzając idee totalnej rewolucji społecznej i zasadniczej delegitymizacji strukturalnej, Czerwoni Khmerzy wzorowali się na naukowych koncepcjach autarkii, wywodzących się z krytyki modernizacji, rozumianej jako progresywizm społeczny (rozwój). Krytyka rozwoju społecznego (opartego na wzorcach ewolucyjnych i funkcjonalnych) jest w tym przypadku zbliżona do teorii konfliktu społecznego, jako głównej koncepcji trwania ludzkości. Twierdzenia kontrmodernizacyjne są także zaliczane do tzw. szkoły dependystycznej, która opisuje sytuację krajów ekonomicznie i społecznie nierozwiniętych, pozostających na peryferiach systemu światowego, niepoddających się globalizacji. W ramach szkoły dependystycznej głoszono między innymi programową konieczność dezintegracji światowych struktur, potępienie „rozwoju niedorozwoju” i tym samym uzależnienia kolonii od metropolii. Atrakcyjność tych postulatów dla elit w koloniach spowodowana była prostym wytłumaczeniem biedy i zacofania, także negatywnej roli okresu kolonialnego. Z tego też względu postulowano postawę delinkingu, czyli autarkicznego zerwania ze światowym systemem ekonomicznym [Jelonek 2001: 18].

System państwowy Demokratycznej Kampuczy został określony jako „niezależna suwerenność”, z tego względu więc można nazwać go systemem autarkicznym (samowystarczalnym). Warto w tym miejscu zauważyć, że wprowadzenie systemu autarkicznego – nie tylko w wymiarze tradycyjnym (gospodarczym), ale też w politycznym, ideologicznym, kulturowym i społecznym – było naczelną zasadą przeprowadzenia delegitymizacji strukturalnej i wprowadzenia nowego ustroju społecznego [Chandler 1999: 125–127]. „Niezależna suwerenność” to zatem swoisty klucz do zrozumienia ogólnego celu Czerwonych Khmerów, czyli budowania siły państwa khmerskiego na jego izolacji i samowystarczalności.

LUDOBÓJSTWO (GENOCYD) A DELEGITYMIZACJA STRUKTURALNA NA POZIOMIE PRAGMATYKI REWOLUCYJNEGO DZIAŁANIA

Totalna zmiana struktury społecznej nie może odbyć się bez zmian ilościowych i jakościowych w samym składzie społeczeństwa. Dekompozycja ustalonych warunków statusowych wpływa na konieczność eliminacji tych elementów, które według nowych władz „nie pasują” do aktualnych uwarunkowań ideologicznych. Ludobójstwo zaistniało w historii wszędzie tam, gdzie obecność delegitymizowanych kategorii społecznych była przedmiotem natychmiastowych działań

eliminacyjnych (m.in. *Holocaust*, *Porajmos* czy też ludobójstwo w Rwandzie). Głównym czynnikiem genocydalnym w tych przypadkach była erupcja nienawiści, spowodowana świadomym działaniem ideologii, określenie wrogów ustroju (właśnie poprzez delegitymizację) i krótki czas na urzeczywistnienie eliminacji. Według ideologii Czerwonych Khmerów, czerpiącej z myśli Franza Fanona, dotychczasowe grupy i kategorie społeczne są „niereformowalnymi wrogami klasowymi” przeznaczonymi do rzeczywistej anihilacji [Jelonek 1999: 55]. Rozpowszechniona ideologia nienawiści (rasowej, kulturowej, klasowej), obejmująca cały feudalny system społeczny Kambodży i większość jej reprezentantów (w zasadzie wszystkich Khmerów oprócz niepiśmiennych chłopów z rejonu Ratankiri, tzw. Khmer Loeu, siłą wcielanych do wojsk partyzanckich), doprowadziła do ludobójstwa wewnętrznego. Masowe zabójstwa niejako uprawomocniały sens działań rewolucyjnych, czyli budowy nowej Kampuczy, nawiązującej do swojej feudalnej potęgi, jednak pozbawionej balastu „pasożytów” klasowych.

Przypadek Demokratycznej Kampuczy i zastosowanego w niej ludobójstwa budzi szereg nieścisłości interpretacyjnych w literaturze przedmiotu. Rozmiary ludobójstwa w liczbach bezwzględnych nie należą do rekordowych (w porównaniu z przypadkiem rosyjskim czy chińskim), jednak jeśli wziąć pod uwagę wartości względne (odnosząc liczbę ofiar do wielkości ówczesnej populacji kraju), to okaże się, że Czerwoni Khmerzy dokonali zagłady ok. 1/4 do 1/3 swojego narodu [Sliwinski 1994: 69–101]. Sprzyjał temu system rządów oparty na totalnej przemocy i tzw. socjalizacji do eliminacjonizmu „wrogów rewolucji”, która odbywała się podczas specjalnych zebrań w kooperatywach (tzw. *bonn*) i przyjmowała postać permanentnego „prania mózgow”. Sesje takie wywoływały, szczególnie wśród młodych, zindoktrynowanych Khmerów, poczucie słuszności zgładzania obcych kategorii [Welzer 2010: 248]. Delegitymizacja strukturalna jest zatem istotnym wzorem i kierunkowskazem dla praktyk ludobójczych, gdyż ludzi pozbawionych prawomocności swojego istnienia łatwiej jest eliminować.

Niezwykle uznaniowe kryterium kategoryzowania ludzi jako „wrogów rewolucji” i tym samym apologetów dotychczasowego systemu społecznego spowodowało, że zasięg delegitymizacji objął praktycznie wszystkie warstwy ludności niebędące prymitywnymi chłopami. Konieczność budowy nowego społeczeństwa zrodziła z kolei akty ludobójstwa (w znaczeniu totalnym lub częściowym), wymierzone w osoby, które nie przystawały do aktualnych warunkowań – posiadały niebezpieczne dla rewolucji kapitały i nie poddawały się reedukacji w kooperatywach [Vickery 1999: 39].

Pojęcie genocydu (ludobójstwa) posiada wiele aspektów znaczeniowych, jednakże w swoim podstawowym wymiarze określa najbardziej dojrzałą postać

agregacji zbiorowej przemocy. Sam termin „genocyd” („ludobójstwo”) został wprowadzony zaraz po zakończeniu II wojny światowej przez Rafała Lemkina na gruncie nauk prawnych. Jest to kombinacja słów *genos* (gr. ‘rasa’, ‘szczep’) i *occido* (łac. ‘zabijać’) lub *caedere* (‘uderzać’, ‘zabijać’), które w najbardziej ogólnym znaczeniu wyraża unicestwienie kategorii społecznych w szerokiej skali [Nijakowski 2011: 23–24].

Twórca pojęcia ludobójstwa, Rafał Lemkin, twierdził, że genocyd w formie czystej to bezpośrednie zniszczenie narodu osiągnięte w wyniku masowych zabójstw wszystkich bez wyjątku jego członków. Z kolei Lech M. Nijakowski jako główną cechę ludobójstwa wskazywał wstrzymywanie biologicznej i społecznej reprodukcji oraz brak szansy na ewakuację cywilów [Nijakowski 2013: 76]. Zbiorowa przemoc związana jest również z innymi niż ludobójstwo aktami, takimi jak lincze (samosądy), masakry (rzezie), pogromy (tumulty) czy też czystki etniczne. Chociaż w języku potocznym tych kategorii pojęciowych często używa się zamiennie, to jednak mają one odmienną konotację znaczeniową.

Co ważne, na gruncie nauk prawnych, jak również tzw. *genocide studies* rozważane są wyróżniki ludobójstwa, będące jego specyficznymi cechami i ujmowane jako przesłanki konieczne do jego zaistnienia. Istotnym wyróżnikiem jest przede wszystkim dążenie do eliminacji wyróżnionej kategorii społecznej (w przypadku Demokratycznej Kampuczy dotyczyło to początkowo mniejszości narodowych, kleru buddyjskiego, przedstawicieli reżimu Lon Nola, a następnie praktycznie każdego Khmera uznanego za wroga), fizyczne zabijanie, jak również brak szansy na ocalenie przez współpracę, ponadto zanegowanie wcześniejszych zasług dla reżimu (eliminacja kilku członków ścisłego kierownictwa Angkar podczas czystek), jak i zamknięcie drogi ucieczki (zaszeregowanie w kooperatywach) [Nijakowski 2013: 73–75]. Ludobójstwo wprowadza się zgodnie ze skoordynowanym planem złożonym z różnych działań nakierowanych na zniszczenie fundamentalnych podstaw życia grup narodowych. Celem takiego planu jest dezintegracja instytucji społecznych, kultury, języka, uczuć narodowych, religii, gospodarki, osobistego bezpieczeństwa, wolności, zdrowia, godności i egzystencji biologicznej.

Ludobójstwo jest skierowane przeciwko grupom narodowym jako bytom, natomiast działania podejmowane są przeciwko konkretnym jednostkom, którym zostało przypisane członkostwo w owych delegitymizowanych zbiorowościach. Specyfika jednostkowa, charakterologiczna nie ma w tym wypadku większego znaczenia, najistotniejsza jest kategoryzacja takich osób jako członków wrogich grup narodowych. Kluczowym elementem definicji genocydu jest intencja ludobójcza, budząca gorące dyskusje. Tak więc sam fakt masowego zabijania,

na przykład w wyniku nalotów strategicznych czy innych działań wojennych, ani też masowa umieralność (np. na skutek głodu) spowodowana nieudolnością władz, nie mogą zostać uznane za akt ludobójstwa, bez wskazania tej trudnej do jednoznacznego uchwycenia intencji, będącej punktem wyjścia tych działań [Fein 1993: 16].

Autoludobójstwo w Kambodży opisywane jest jako ludobójstwo częściowe, gdyż nie dotyczyło ono formalnie wszystkich Khmerów, a tylko części struktury społecznej, która według reżimu czerwonychkhmerskiego była „wrogami rewolucji”. Jednakże w przypadku mordowania mniejszości etnicznych (np. Wietnamczyków, Sino-khmerów, Laotańczyków, Tajów czy Chamów) działania takie wyczerpują już definicję ludobójstwa totalnego, gdyż praktycznie wszystkie te mniejszości mordowano bez żadnych różnic, a mniejszość wietnamską wyeliminowano niemal doszczętnie [Midlarsky 2010: 273].

Należy zwrócić w tym miejscu uwagę na element „warunkowości”, gdyż tzw. nowi ludzie (*bennheu*) mieli cię szansy na ocalenie, jakkolwiek można te szanse oceniać jako iluzoryczne. Jednakże co do zasady ludobójstwo totalne w Demokratycznej Kampuczy dotyczyło raczej Wietnamczyków i innych mniejszości etnicznych, natomiast postępowanie w stosunku do reszty ludności określić można jako autoludobójstwo częściowe o cechach politycznych, czyli politobójstwo [Midlarsky 2010: 283]. Masowe morderstwa popełniane były na określonych wrogach państwa, wytypowanych na podstawie kryteriów społeczno-ekonomicznych lub politycznych (warstwy zamieszkujące miasta, ludzie związani w jakikolwiek sposób z dotychczasowymi klasami społecznymi, odmiennymi od prymitywnego chłopstwa popierającego Czerwonych Khmerów).

Do wyróżników totalnej przemocy zastosowanej w ludobójstwie należy także praktyczna anihilacja osób duchownych (mnichów buddyjskich), utożsamianych z przedrewolucyjną strukturą społeczną. Poziom wymordowania kleru buddyjskiego sięgnął ponad 90%, co również świadczy o zasadniczej postawie delegitymizacyjnej wobec tej ważnej w przedrewolucyjnej Kambodży części struktury społecznej. Mnisi traktowani byli jako element pasożytniczy, niepasujący w żadnej mierze do nowego, rewolucyjnego społeczeństwa, w którym podstawą statusową miała być praca w kooperatywach [Etcheson 2004: 177, cyt. za: Nijakowski 2013: 171].

Realizacja ludobójstwa opierała się na kilku wyspecjalizowanych metodach. Jedną z najczęściej używanych były tzw. marsze śmierci, które w przypadku reżimu Czerwonych Khmerów przybrały gigantyczne rozmiary [Goldhagen 2012: 151–152]. Należy przypomnieć, że wymarsze cywilów z miast do tzw. kooperatyw były ważną częścią opisaną wcześniej polityki autarkii gospodarczej, czyli

całkowitego przeobrażenia gospodarki kambodżańskiej w system zamknięty na wzorce zewnętrzne.

Widać więc, że ludobójstwo, chociaż niewskazywane wprost w ideologicznych manifestach czerwonychkhmerskich, zaistniało z całą mocą w kontekście praktyk wprowadzania w życie ideałów rewolucyjnych. Z drugiej strony wprowadzanie reform na tak wielką skalę, związanych z dekompozycją dotychczasowego społeczeństwa, niejako naturalnie wymusiło ogromne pokłady przemocy i zastosowanie w praktyce delegitymizacji początkowo wybranych „wrogów klasowych”, a w późniejszym okresie w zasadzie każdego, nie wyłączając także zasłużonych członków kierownictwa Czerwonych Khmerów. Pragmatyka rewolucyjna okazała się tutaj „wystarczającym” narzędziem „usprawiedliwiającym” rewolucyjną przemoc o cechach ludobójstwa. Powyższe rozważania przybliżają zatem stosunkowo rzadko stosowaną w socjologii koncepcję delegitymizacji (zapropozowaną przez Daniela Bar-Tala) i zarazem pokazują jej strukturalny (odnoszący się do segmentów struktury społecznej) konkretny wymiar na przykładzie najnowszej historii Khmerów.

ZAKOŃCZENIE

Praktyki delegitymizacyjne okazały się tym działaniem, które przyniosło zasadniczą zmianę w strukturze społecznej Kambodży w latach 70. XX wieku. Zohydzenie wybranych kategorii społecznych było podstawą ideologii Czerwonych Khmerów, zasadniczym hasłem w początkowym etapie rewolucji, mającym uprawomocnić wszechobecną przemoc. Należy jednak dodać, że początkowo wydawało się, że Czerwoni Khmerzy podążają w stronę społecznej restrukturyzacji, nie zaś delegitymizacji w sensie ontycznym. W konsekwencji jednak zastosowana przemoc przeobraziła się w pragmatyczną redukcję fizyczną praktycznie wszystkich obywateli Kambodży, subiektywnie uznanych za wrogów klasowych. W tym wymiarze mimetyczne stosowanie przemocy wymknęło się spod jakiegokolwiek kontroli, doprowadzając do anihilacji prawie 1/3 całego narodu. Należy zauważyć, że Czerwoni Khmerzy zmobilizowali taką siłę, która wystarczyła do zdobycia władzy i dokonania przewrotu, stąd też ich hasła dotyczące wprowadzenia kategorycznej równości i jednocześnie zniwelowania dotychczasowych statusów społecznych musiały trafić na podatny grunt, szczególnie wśród najniższych, chłopskich mas.

Można powiedzieć, że w historii ludzkości dążenia do zasadniczych (totalnych) zmian systemów społecznych opierały się właśnie na zohydzeniu delegitymizacyjnym nieprawomyślnych kategorii, a następnie na ich anihilacji (przykład

III Rzeszy i jej ludobójczej polityki względem Żydów, rozkułaczanie chłopów w ZSRR, „wielki skok” oraz rewolucja kulturalna w ChRL i oczywiście ideologia Czerwonych Khmerów). Warto podkreślić, że początkowo celem Czerwonych Khmerów nie było totalne zdeintegrowanie społeczeństwa, lecz jego zatamowanie dla reintegracji w nowej totalistycznej formie rustykalnej autarkii, mającej postać kolektywnej i organicznej wspólnoty. Jednakże już początkowe doświadczenia we wprowadzaniu autarkii w północno-wschodnich rejonach Kambodży pokazały, że niezbędne będą przemoc, terror i bezkompromisowość, by wcielić w życie ideał rewolucji.

Co ważne, ludobójstwo jest najbardziej efektywnym „narzędziem”, dzięki któremu dokonuje się wspomnianej dezintegracji społeczeństw. Inne sposoby (czystki etniczne, deportacje) mają znacznie rzadsze zastosowanie, z uwagi na koszty i logistykę, a także mniejszą „widowiskowość” i brak ostatecznego rezultatu, czyli ostatecznego usunięcia wrogów reżimu [Kiernan 2004: 282]. Należy ponownie podkreślić całościowy aspekt działań ludobójczych – delegitymizacją mógł być objęty praktycznie każdy Khmer, gdyż zasadniczo podstawą uznania za „wroga” były złe myśli lub zdobycie pożywienia ratującego egzystencję. Totalny terror był zatem wymierzony we wszystkich razem i każdego z osobna, gdyż wszyscy potencjalnie mogli być wrogami rewolucji [Idling 2010: 165]. Przywoływane stwierdzenia potwierdzają wykorzystanie w Kambodży delegitymizacji symbolicznych struktur społeczeństwa khmerskiego, zanegowanie kapitałów i zarazem domen symbolicznych (buddyjskich wzorów kulturowych, będących ważnym składnikiem khmerskiej struktury społecznej) oraz określenie nowych domen symbolicznych, nawiązujących wprawdzie do agrarnych tradycji, ale zupełnie niepasujących do istniejących uwarunkowań, a przez to nieefektywnych i powodujących tak gigantyczne straty istnień ludzkich [Nijakowski 2006: 115]. Ideały rewolucji czerwonokhmerskiej o cechach maoizmu podniosły tradycyjną uprawę ryżu do rangi praktycznie jedyne go dogmatu gospodarczego, niszcząc zarazem całą sferę symboliki i dziedzictwa z tym związanego, a wprowadzając terror oraz niewolniczy system stratyfikacyjny, w którym kooperatywy zamieniały się w obozy pracy przymusowej prowadzącej do fizycznego wyniszczenia.

Niewątpliwie piętno barbarii czerwonokhmerskiej i zastosowanie podczas jej trwania delegitymizacji strukturalnej odcisnęły swój ślad na tożsamości i zaufaniu Khmerów. Świadczą o tym badania socjologiczne przeprowadzone w Kambodży już po upadku reżimu. W jednym z takich procesów badawczych próbowano określić stopień kapitału społecznego współczesnych Khmerów. Okazało się, że więzy wzajemnej solidarności (określane w języku khmerskim jako *samaki*) oraz potencjał wspólnotowy, które to były silnie akcentowane przed rokiem 1970, ak-

tualnie są praktycznie niewymieniane, a ich miejsce zastąpił strach i niepewność, nawet w zwykłych kontaktach międzyludzkich. Załamaniu uległo także zaufanie do innych ludzi [Sen 2012: 7]. Inne badania wskazują na wielką skalę opresyjności reżimu Pol Pota – większość respondentów podaje, że doświadczyła przemocy, uszkodzenia ciała czy zniszczenia zdrowia. Dodatkowo wskazują oni na potrzebę ukarania winnych oraz domagają się odszkodowań za poniesione cierpienia. Pojednanie w Kambodży opiera się ponadto na takich działaniach, jak poszukiwanie sprawiedliwości, reparacje, praktyki uczczenia wspólnej pamięci, edukacja historyczna w zakresie przeprowadzonych zbrodni oraz praktyki terapeutyczne. Są one jednak trudne do całkowitego wprowadzenia, między innymi ze względu na powiązania obecnych władz z dawnym reżimem, a także uniwersalne problemy trapiące państwa rozwijające się, takie jak korupcja czy opieszałość działania instytucji [Bockers, Stammel, Knaevelsrud 2011: 74–76]. Stan świadomości ofiar reżimu jest więc nakierowany na zadośćuczynienie. Khmerzy są świadomi swojej historii, a także niemal namacalnie doświadczeni terrorem czerwonych khmerskim. Inne badania wskazują z kolei na pragnienie zemsty i rewanżyzmu na żyjących jeszcze przywódcach czerwonych khmerskich, podnosząc również wymiar traumy mieszkańców Kambodży [Field, Chhim 2008]. Społeczeństwo Kambodży stało się zatem ofiarą kulturowego paradygmatu delegitymizacji strukturalnej, jaką zastosowali Czerwoni Khmerzy w pragmatyce rewolucyjnej.

Barbaria czerwonych khmerska trwała 44 miesiące (ponad trzy i pół roku). W trakcie istnienia Demokratycznej Kampuczy dokonano praktycznie dezintegracji społeczeństwa kambodżańskiego, a istniejącą infrastrukturę i dziedzictwo techniczne zniszczono. „Oswobodzenia” Kambodży dokonali Wietnamczycy, zostając puste miasta i ziemie wyglądające jak po przejściu apokalipsy [Ngor 2011: 398–399]. W tym kontekście można powiedzieć, że system rządów stworzony przez Angkar nie miał odpowiednika w historii, a jego delegitymizacyjny wymiar stanowi poważne ostrzeżenie przed działaniami dezintegrującymi strukturę społeczną [Górnicki 1980: 254].

Również współcześnie, ponad czterdzieści lat po rewolucji czerwonych khmerskiej rozliczenie zbrodni reżimowych nie zostało do końca przeprowadzone. Należy jednak zaznaczyć, że w Kambodży istniał regularny konflikt zbrojny, praktycznie od 1968 roku, kiedy to Czerwoni Khmerzy przeszli do ofensywy militarnej, aż do końca lat 90. XX wieku, kiedy poddały się ostatnie oddziały partyzanckie. Mimo że Kambodża próbuje odbudować swoją państwowość, to jednak nadal uwikłana jest w retorykę reżimu. Dość powiedzieć, że obecne władze w Kambodży, w tym długoletni premier Hun Sen, również należały do partyzantki Czerwonych Khmerów. Sporo do dziś żyjących Khmerów uczestniczyło w pro-

cesie delegitymizacji strukturalnej, więc całkowite rozliczenie z systemem nie jest możliwe. Jednakże należy przypomnieć, że większość ścisłego kierownictwa Angkar Padvath została postawiona przed specjalnym trybunałem do spraw osądzenia zbrodni w Kambodży (Ieng Sary, Khieu Thirith, Khieu Samphan, Nuon Chea oraz komendant więzienia Tuol-Sleng S21 Kaing Guek Eav, znany jako Towarzysz Duch). Znamienna jest także mała świadomość społeczna dziedzictwa totalitaryzmu wśród samych Khmerów, większość obecnego społeczeństwa Kambodży urodziła się już po upadku reżimu i nie pamięta przeszłych wydarzeń [Bartuś 2013: 147–148]. Tym samym paradoksalnie Czerwonym Khmerom „udało się” stworzyć nowe społeczeństwo – takie, które nie pamięta swojego dziedzictwa. Delegitymizacja strukturalna zatem realnie przeobraziła zastany system społeczny, a współczesne społeczeństwo Kambodży można porównać do palimpsestu.

Wiadomo, że w stabilnych systemach społecznych pewne elementy władzy i panowania cieszą się zróżnicowaną popularnością (i co za tym idzie, samą legitymizacją). Ta selektywność legitymizacji/delegitymizacji jest poniekąd naturalna (np. w odniesieniu do partii politycznych), jednakże zanegowanie całości systemowej i przeprowadzenie rewolucji może nastąpić tylko w przypadku załamania systemowego, co i tak nie gwarantuje automatycznie pełnej legitymizacji nowym ośrodkiem panowania [Kilias 2005: 61–62]. Ponadto kwestie niepełnej legitymizacji władzy państwowej są widoczne w przypadku przemocy, fatalizmu, czy także przekonania o bezsilności opinii publicznej wobec władzy oraz braku jej kontroli [Wesołowski 1988: 34–36]. Czerwoni Khmerzy przerwali ciągłość społeczeństwa kambodżańskiego, delegitymizując w istocie jego charakter ukształtowany od początku państwowości. Jednocześnie dokonali dekompozycji tożsamości khmerskiej, mającej skryształizowaną i stałą postać. Dokonane ludobójstwo było zamierzonym wynikiem wprowadzenia nowych wzorców strukturalnych, delegitymizujących w zasadzie ustaloną postać społeczeństwa, będącą strukturą długiego trwania.

Procesy rekonstrukcji społeczno-kulturowej w Kambodży mimo wszystko jednak postępują. Pierwszym, i wydaje się najważniejszym, krokiem jest postawienie żyjących jeszcze przywódców Czerwonych Khmerów przed specjalnym trybunałem. Ten swoisty akt sprawiedliwości dziejowej ma znaczenie jedynie symboliczne (podeszły wiek i niekompletność ławy oskarżonych), jednakże, jak pokazuje historia procesów norymberskich, może stać się punktem wyjścia do elementarnego rozliczenia zbrodni reżimu czerwonych khmerskiego. Takie działania mogą prowadzić do rekultywacji przerwanych kapitałów symbolicznych, a także przywracać społeczeństwu Kambodży stan równowagi, z pełnym odrzuceniem jakichkolwiek przejawów strukturalnej delegitymizacji.

BIBLIOGRAFIA

- Amin Samir.** 1977. *Imperialism and unequal development. Essays by Samir Amin.* New York London: Monthly Review Press.
- Bar-Tal Daniel.** 1992. „Delegitymizacja: Skrajny przypadek stereotypizacji i uprzedzeń”. *Przegląd Psychologiczny* 23(4): 715–730.
- Bar-Tal Daniel, Phillip L. Hammack.** 2012. Conflict, delegitimization, and violence. In: *The Oxford handbook of intergroup conflict*, L.R. Tropp (ed.), 29–52. New York: Oxford University Press.
- Bartuś Alicja.** 2013. „Ludobójstwo w Kambodży: Znaczenie wymierzania symbolicznej sprawiedliwości dla pamięci narodu”. *Chorzowskie Studia Polityczne* 6: 133–152.
- Bartyzel Jacek.** 2005. Legitymizm. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 6 (Kr-Mc), A. Maryniarczyk (red.), 289–293. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Barron John, Anthony Paul.** 1977. *Peace with horror. The untold story of communist genocide in Cambodia.* London–Sydney–Auckland–Toronto: Hodder and Stoughton.
- Becker Elizabeth.** 1998. *When the war was over. Cambodia and the Khmer Rouge revolution.* New York: Public Affairs.
- Beetham David.** 1995. Legitymizacja władzy. W: *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, J. Szczupaczyński (red.), 288–301. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Biernat Tadeusz.** 2003. *Legitymizacja władzy politycznej. Elementy teorii.* Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bockers Estelle, Nadine Stammel, Christine Knaevelsrud.** 2011. “Reconciliation in Cambodia: Thirty years after the terror of the Khmer Rouge regime”. *Torture* 21/2: 71–83.
- Bourdieu Pierre, Jean-Claude Passeron.** 2006. *Reprodukcja. Elementy teorii system nauczania.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chandler David P.** 1983. *A history of Cambodia.* Boulder: Westview Press.
- Chandler David P.** 1999. *Brother number one. A political biography of Pol Pot.* Revisited Edition. Boulder: Westview Press.
- Chlewiński Zdzisław.** 1997. Kategoryzacja. W: *Psychologia pamięci*, Z. Chlewiński, A. Hankala, M. Jagodzińska, B. Mazurek (red.), 58. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Detyna Tadeusz.** 2010. *Kambodża w okresie gwałtownych przemian społecznych i politycznych oraz polskie reakcje na wydarzenia w tym kraju.* Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Domarańczyk Zbigniew.** 2015. *Kampucza, godzina zero.* Warszawa: Wydawnictwo Dowody na Istnienie, Fundacja Instytut Reportażu.
- Etcheson Craig.** 1984. *The rise and demise of Democratic Kampuchea.* London: Westview, Boulder.
- Etcheson Craig.** 2004. The Cambodian genocide. In: *Teaching about genocide: issues, approaches and resources*, S. Totten (ed.), 169–181. Greenwich: Information Age Publishing.
- Etcheson Craig.** 2005. *After the killing fields. Lessons from the Cambodian genocide.* Westport London: Greenwood Publishing Group.
- Fein Helen.** 1993. *Genocide. A sociological perspective.* Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Field Nigel P., Sotheara Chhim.** 2008. “Desire for revenge and attitudes toward the Khmer Rouge Tribunal among Cambodians”. *Journal of Loss and Trauma* 13/4: 352–372.
- Galtung Johan.** 1990. “Cultural Violence”. *Journal of Peace Research* 27(3): 291–305.

- Girard René.** 1987. *Kozioł ofiarny*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie.
- Girard René.** 1993. *Sacrum i przemoc*. Poznań: Wydawnictwo Brama.
- Goldhagen Daniel Jonah.** 2012. *Wiek ludobójstwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Górnicki Wiesław.** 1980. *Bambusowa klepsydra*. Warszawa: PIW.
- Gryko Czesław.** 2000. *Integralna teoria kultury Pitirima A. Sorokina*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Hildebrand George, Gareth Porter.** 1976. *Cambodia. Starvation and revolution*. New York–London: Monthly Review Press.
- Idling Peter Fröberg.** 2010. *Uśmiech Pol Pota (o pewnej szwedzkiej podróży przez Kambodżę Czerwonych Khmerów)*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Jelonek Adam W.** 1999. *Rewolucja Czerwonych Khmerów 1975–1978. Studium autarkicznego rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jelonek Adam W.** 2001. *Między autarkią a integracją. Przypadek Kambodży*. Warszawa: ISP PAN.
- Jelonek Adam W.** 2008. *Kambodża*. Warszawa: Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo Trio.
- Kiernan Ben.** 2002. *The Pol Pot regime. Race, power and genocide under the Khmer Rouge 1975–79*. New Haven–London: Yale University Press, Yale Nota Bene.
- Kiernan Ben.** 2004. *How Pol pot came to power? Colonialism, nationalism and communism in Cambodia 1930–1975*. Second edition. London: Yale University Press.
- Kilias Jarosław.** 2005. „O problemach z kategorią legitymacji władzy politycznej: w stronę negatywnego podejścia legitymizacji”. *Studia Socjologiczne* 1(176): 43–65.
- Kociuba Maciej T.** 2014. „Przemoc według René Girarda. Struktura teorii i konteksty recepcji”. *Ethos* 27, 2(106): 245–259.
- Korusiewicz M.** 2000. „«Święta przemoc» według René Girarda. Kozioł ofiarny i kulturotwórcze sacrum”. *Folia Philosophica* 18: 239–256.
- Kostro Cezary.** 2001. *Funkcjonalna teoria moralności Niklasy Luhmanna*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Kwiatkowska Anna.** 1999. *Tożsamość a społeczne kategoryzacje*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Linz Juan J.** 1998. Kryzys, załamanie i powrót do równowagi. W: *Władza i społeczeństwo 2. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, J. Szczupaczyński (red.), 33–65. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Lowenthal Richard.** 1988. Legitymacja i ideologia w społeczeństwie postrewolucyjnym. W: *Władza i polityka. Wybór tekstów ze współczesnej politologii zachodniej*, M. Ankwicz (red.), 71–77. Warszawa: Społeczny Komitet Nauki.
- Ly Claire.** 2006. *Powrót z piekła. Cztery lata w obozach Czerwonych Khmerów*. Kraków: eSPe.
- Margolin Jean-Louis.** 1999. Kambodża – w kraju niepojętej zbrodni. W: *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, S. Courtois, N. Werth, J.-L. Panné i in. (red.), 543–597. Warszawa: Prószyński S-ka.
- Máté Georges.** 1992. *Génocide au Cambodge*. Debrecen: Conseil Honrois De La Paix.
- Mazurkiewicz Piotr.** 2006. *Przemoc w polityce*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum.
- Mikiewicz Artur, Bogdan Wojciszke.** 2007. „Delegitymizacja bogactwa materialnego”. *Czasopismo Psychologiczne* 13(2): 101–108.
- Midlarsky Manus I.** 2010. *Ludobójstwo w XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Ngor Haing.** 2011. *Pola śmierci. Kambodżańska odyseja*, oprac. Roger Warner. Warszawa: Fronda.
- Nijakowski Lech M.** 2007. *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Nijakowski Lech M.** 2011. Wiek XX stuleciem ludobójstw. Podstawowe definicje, spory i fakty. W: *Krwawy cień genocydu. Interdyscyplinarne studia nad ludobójstwem*, B. Machul-Telus, U. Markowska-Manista, L.M. Nijakowski (red.), 23–61. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Nijakowski Lech M.** 2013. *Rozkosz zemsty. Socjologia historyczna mobilizacji ludobójczej*. Warszawa: Scholar.
- Nijakowski Lech M.** 2018. *Ludobójstwo. Historia i socjologia ludzkiej destrukcyjności. Popularne wprowadzenie*. Warszawa: Wydawnictwo ISKRY.
- Olechnicki Krzysztof, Paweł Załęcki.** 1998. *Słownik socjologiczny*. Toruń: Wydawnictwo Grafitti BC.
- Ostaszewski Piotr.** 2003. *Kambodża. Zapomniana wojna 1970–1975*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Pańków Irena.** 2011. Wprowadzenie. W: *Meandry legitymizacji. Studia i analizy*, I. Pańków (red.), 7–20. Warszawa: ISP PAN.
- Piersa Henryk.** 2000. *Anihilacja*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 1 (A–B), A. Maryniarczyk (red.), 233–234. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Ponchaud François.** 1978. *Cambodia: Year Zero*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Sen Vicheth.** 2012. “Social capital in an urban and a rural community in Cambodia”. *Cambodia Development Review* 16(2): 6–10.
- Short Philip.** 2016. *Pol Pot. Pola śmierci*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Sliwinski Marek.** 1994. *Le génocide Khmer Rouge. Une analyse démographique*. Paris: Editions L’Harmattan.
- Sobkowiak Leszek.** 2010. „Delegitymizacja polityczna – aspekty teoretyczne i praktyczne”. *Studia i Prace Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie* 9: 181–192.
- Sokół Wojciech.** 1997. *Legitymizacja systemów politycznych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Sorokin Pitirim Aleksandrowicz.** 1967. *The sociology of revolution*, wyd. 2. New York: Howard Fertig.
- Stefanicki Robert.** 2016. „Pol Pot i rok zerowy”. *Gazeta Wyborcza. Ale Historia*. <http://wyborcza.pl/alehistoria/1,121681,20116287,pol-pot-i-rok-zero.html> [dostęp: 19.03.2018].
- Sztompka Piotr.** 2005. *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Znak.
- Świątkiewicz Wojciech.** 1993. Wprowadzenie. Legitymizacja: zagadnienia podstawowe. W: *Społeczny świat i jego legitymizacje*, W. Świątkiewicz (red.), 7–11. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Tocqueville Alexis de.** 2009. *Dawny ustrój i rewolucja*. Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Urbańska-Szymoszyn Anna.** 2013. „Mimesis i przemoc u podstaw girardowskiej teorii kształtowania się zjawisk kulturowo-społecznych”. *Rocznik Antropologii Historii* 2(5): 51–82.
- Vickery Michael.** 1999. *Cambodia 1975–1982*. Chiang Mai: SilkwormBooks.
- Warneńska Monika.** 1971. *Niespokojna oaza. Kambodża*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Warneńska Monika.** 1999. *Śladami Pol Pota*. Warszawa: Bertelsmann/Świat Książki.

- Weber Max.** 1975. Trzy czyste typy prawomocnego panowania. W: *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), 539–550. Warszawa: PWN.
- Weber Max.** 2002. *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Welzer Harald.** 2010. *Sprawcy. Dlaczego zwykli ludzie dokonują masowych mordów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wesołowski Włodzimierz.** 1988. Weberowska koncepcja legitymizacji: Ograniczenia i kontynuacje. W: *Legitymacja. Klasyczne teorie i polskie doświadczenia*, A. Rychard, A. Sułek (red.), 33–66. Warszawa: PTS, UW.
- Węgrzyn Katarzyna.** 1993. Stereotypy etniczne jako forma uprawomocnienia rzeczywistości społecznej. W: *Społeczny świat i jego legitymizacje*, W. Świątkiewicz (red.), 97–105. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Wnuk-Lipiński Edmund.** 1996. *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wnuk-Lipiński Edmund.** 2005. *Socjologia życia publicznego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Marcin Choczyński

**STRUCTURAL DELEGITIMIZATION AND GENOCIDE
IN THE PRAGMATICS OF A TOTAL SOCIAL REVOLUTION.
AN EXAMPLE OF THE ANNIHILATION
OF DEMOCRATIC KAMPUCHEA'S SOCIETY**

Abstract

The subject of this study is the mutual determinants of ideological sources of structural delegitimization (manifested by the totalitarian system of symbolic violence) and genocidal behavior (revolutionary terror with the characteristics of genocide). These issues will be approximated on the example of the Khmer Rouge revolution in Cambodian society. The idea behind the text is to familiarize the reader with the above concepts and present a theoretical proposal, which assumes the relationship between structural delegitimization and genocide, which seems useful for the analysis of “Year Zero”. It is a current social topic that still demands a wider explanation. There is a well-known historical basis of events from the 1970s on the Indochina Peninsula, but so far, there has been no concept of structural delegitimization presented in the sociological literature that could be successfully applied to the analysis of this phenomenon. Negating the existing social system and introducing genocide are the domain of revolution and coup d'état, but their intensity varies depending on location. For the purpose of properly presenting the context of the occurrence of structural delegitimization, I will refer to selected aspects of the Red Khmer ideology, focusing on its autarkic solutions.

Keywords: structural delegitimization, legitimization, the theory of mimetic rivalry and sacrificial violence, social categories, genocide, Red Khmers, autarky